

УКРАЇНЬСЬКА СИМВОЛІКА В ДИЗАЙНІ СЦЕНІЧНИХ ПРОЄКТІВ ПЕРІОДУ ВІЙНИ

Дарина Вакуленко,
<https://orcid.org/0000-0001-8107-6020>
аспірантка, асистент,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
Київ, Україна
darusiav@gmail.com

UKRAINIAN SYMBOLISM IN THE DESIGN OF STAGE PROJECTS OF THE WAR PERIOD

Daryna Vakulenko,
<https://orcid.org/0000-0001-8107-6020>
PhD Student, Assistant,
Kyiv National University
of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine
darusiav@gmail.com

Анотація

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей застосування української символіки у дизайні сучасних сценічних проєктів патріотичного спрямування, зокрема тих, що мали місце під час збройної агресії РФ в Україні з 2014 р. **Методологія дослідження** передбачає застосування семіотичного аналізу у визначенні семантики образів на основі української символіки; а також – мистецтвознавчого аналізу у виявленні прийомів і засобів дизайну, за допомогою яких досягається трансформація символічного контенту сценічного проєкту. **Наукова новизна** статті полягає у виявленні образної специфіки застосування української символіки у дизайні айдентики сценічних проєктів, що були втілені за час збройної агресії РФ. Виявлено полісемантичність образів на основі національної символіки, їхню здатність до лаконічних трансформацій, що дозволяє перетворювати значення давнини у сучасні сенси. Такі знаки набувають нового значення і виразності в актуальному контексті – контексті збройної війни, яка посягає на саме існування української держави. **Висновки.** Результати дослідження засвідчують актуальні зміни в дизайні сценічних проєктів за час військової агресії з боку Росії. Режисери та художники дедалі більше звертаються до української символіки, що базується на народних архетипах та етнічних мотивах. Це спостерігається як

Abstract

The purpose of the article is to clarify the peculiarities of the use of Ukrainian symbols in the design of modern stage projects of a patriotic direction, in particular those that have taken place during the armed aggression of the Russian Federation in Ukraine since 2014. **The research methodology** involves the use of semiotic analysis to determine the semantics of images based on Ukrainian symbols; as well as art historical analysis to identify design techniques and tools that achieve the transformation of the symbolic content of a stage project. **The scientific novelty** of the article is to identify the figurative specifics of the use of Ukrainian symbols in the design of the identity of stage projects implemented during the armed aggression of the Russian Federation. The polysemantic nature of images based on national symbols and their ability to undergo laconic transformations, which allows transforming the meaning of antiquity into modern meanings, are revealed. Such signs acquire a new meaning and expressiveness in the current context, the context of an armed war that encroaches on the very existence of the Ukrainian state. **Conclusions.** The results of the study show actual changes in the design of stage projects during the military aggression by the Russian Federation. Directors and artists are increasingly turning to Ukrainian symbols based on folk archetypes and ethnic motifs. This can be observed both in the

у графічному концептуальному оформленні, так і в емоційних послідах образів на основі символіки української ідентичності. Було встановлено, що кожен графічний елемент має своє власне значення та асоціації, які можуть бути використані для передачі певних емоцій та настрою. Дослідження виявило, що використання української символіки в сценічному дизайні може бути ефективним інструментом у боротьбі за національну самосвідомість та відчуття національної гідності в умовах війни. Українська символіка знову набуває популярності й попиту не лише на теренах Батьківщини, а й далеко за її межами. Така тенденція свідчить про зміну свідомості українців та цінність унікальної сакральної спадщини.

Ключові слова:

символ, сценічний проект, дизайн, айдентика, семантика образу, українська символіка, знакова система.

graphic conceptual design and in the emotional messages of the images based on the symbols of Ukrainian identity. It was found that each graphic element has its own meaning and associations that can be used to convey certain emotions and moods. The study found that the use of Ukrainian symbols in stage design can be an effective tool in the struggle for national identity and a sense of national dignity in times of war. Ukrainian symbols are again gaining popularity and demand not only on the territory of the Motherland, but also far beyond its borders. This trend indicates a change in the consciousness of Ukrainians and the value of the unique sacred heritage.

Keywords:

symbol, stage project, design, identity, image semantics, Ukrainian symbolism, sign system.

Вступ

Символи є невід'ємною частиною культури будь-якого народу, вони використовуються як для самоідентифікації, так і для репрезентації країни у світі. Часто вони мають зв'язок з архетиповими формами, що наділені певною універсальністю і можуть бути зрозумілими для всіх людей. Цей зв'язок з архетипами є важливим елементом використання символів, оскільки він допомагає зрозуміти, чому деякі символи мають таку ж значимість для різних культур.

Символіка у дизайні сценічного простору може використовуватися для підкреслення патріотичного спрямування події, для створення відчуття приналежності до певної групи чи ідентифікації з певними цінностями. Національна символіка маркує певний аспект події як такий, що має цінність надособистісного, того, що вказує на потребу об'єднання людей як спільноти для відстоювання певних суспільних цінностей. У контексті сценічного дизайну символіка може використовуватися для привернення уваги аудиторії до конкретної проблеми, для піднесення духу чи для стимулювання відповідної реакції на певну подію.

Використання української символіки саме у сценічному дизайні активізувалося на межі розпаду СРСР і відновлення незалежності України. Тоді використання вишиванки та елементів дизайну сцени у синьо-жовтих кольорах стало трендом, проте швидко ввійшло у побут та втратило своє пріоритетне значення через тиск певних антиукраїнських структур засобами пропа-

ганди. Нової актуалізації українська символіка в дизайні набула після Революції Гідності і з початком російсько-української війни у 2014 р. Та по-справжньому єднальною і репрезентативною для українців вона стала з початком повномасштабної збройної агресії РФ проти України, що розпочалось 24 лютого 2022 р. Актуальним завданням даної наукової розвідки є спроба відстеження особливостей функціонування української символіки в дизайні сценічних проєктів періоду війни, беручи до уваги її початковий відлік у 2014 р.

Мета дослідження **2**

Стаття присвячена аналізу застосування української символіки у сценічному дизайні в умовах воєнного часу. Вітчизняні режисери та художники-постановники і раніше звертались до знакових систем української культурної спадщини, проте здебільшого лише у випадках підготовки заходів державного рівня. Натомість, останні події російсько-української війни накреслюють нові потреби й у вирішенні дизайну сценічного простору. Це зумовило зміни в оформленні дизайну сцени, у формах проведення та наповненні культурно-мистецьких заходів. Адже, на думку дослідників, «дизайн сьогодні стає інструментом війни», оскільки, «проєктуючи невеличку ділянку життєвого чи інформаційного простору, дизайнер, сам того не усвідомлюючи, насправді чинить глобальний вплив» (Вежбовська, 2022, с. 152).

Методологія та аналіз джерельної бази **3**

У дослідженні застосовується семіотичний аналіз, що дозволяє відстежити значення символів, що застосовуються у сценічних проєктах в Україні. Значною мірою цей метод спрямований на визначення семантики образів на основі української символіки. За допомогою мистецтвознавчого аналізу виявляються прийоми й засоби дизайну, за допомогою яких досягається трансформація символічного контенту сценічного проєкту.

Стаття ґрунтується на переосмисленні результатів вітчизняної науки, присвячених дослідженню символів у різних аспектах. Зокрема, тема української символіки фігурує в наукових дослідженнях різних гуманітарних сфер. Так, В. Карпов (2017) досліджує українську державність у символічному означенні. Аспекти, важливі для нашої статті, розглядаються у праці М. В. Крипчук (2013), присвяченій символічній образності театралізованих видовищ та масових свят сходу України.

Джерельною базою нашого дослідження стали мистецькі сценічні проєкти: святкування у 2021 р. 30-річчя незалежності України «Ти у мене єдина!», перформанс, що проводився у 2022 р. «Match for peace #StopWarInUkraine», виступ «Kalush Orchestra» на пісенному конкурсі «Євробачення 2022».

Результати дослідження 4

Дизайн сучасних сценічних проєктів має на меті створення цілісної дизайн-концепції – сукупності елементів та матеріалів, що створюють певний візуальний образ події. Цей образ досягається дизайнерами зокрема завдяки використанню певної символіки. Найчастіше у дизайні сценічних проєктів така символіка застосовується у вигляді графічних елементів і зображується на екрані під час виступу, на друкованій продукції (афіші, флаєри, запрошення, банер) тощо. На переконання дослідників, «сьогодні питання осмислення простору та розуміння правил його існування в художній культурі залишається однією із найскладніших та багатовекторних проблем» (Юдова-Романова, 2018).

У рамках дослідження було проведено аналіз графічних елементів, які використовуються в дизайні сценічних проєктів періоду війни. Відстежувались особливості функціонування айдентики на основі національної символіки у супроводі кількох сценічних проєктів. Подібне явище можна спостерігати у дизайн-концепції мистецького проєкту «Ти у мене єдина», присвяченому святкуванню 30-ти річчя Незалежності України у 2021 р. (рис.1).

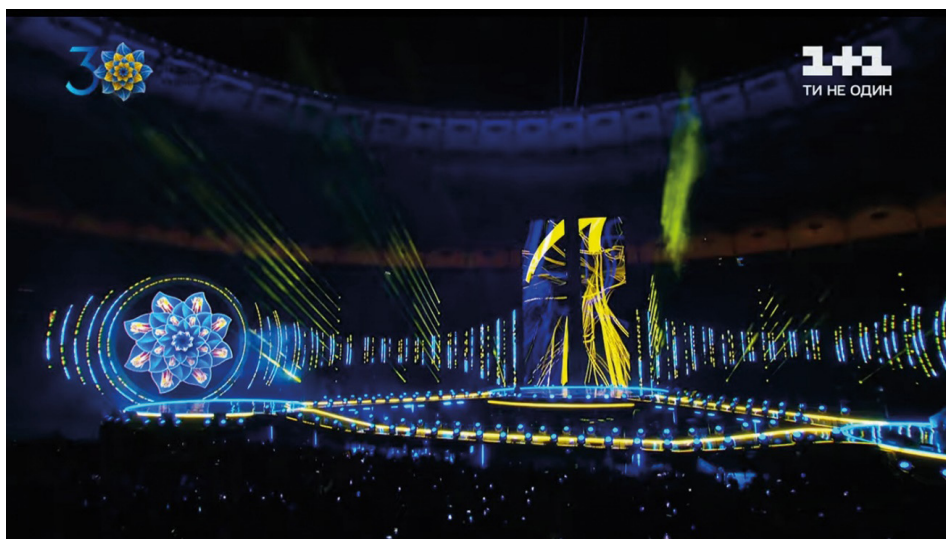

Рис. 1. Айдентика мистецького проєкту «Ти у мене єдина», присвяченому святкуванню 30-ти річчя Незалежності України у 2021 р.

Fig. 1. The identity of the art project «You are my only one», dedicated to the celebration of the 30th anniversary of the Independence of Ukraine in 2021.

Для цього масштабного державного дійства було створено унікальний логотип для кожного регіону України – квітку з певними елементами графіки, прапорами та символікою, харак-

терними для кожної області (рис. 1a-b). Як пояснюють організатори, «графічна візуалізація комплексу образів реалізована у вигляді калейдоскопічних квіткових орнаментів, які формуються із зображень, фотографій, символів та стають основою динамічної айдентики» (Піріґ, 2021). Також для кожної області країни було розроблено власні графічні образи квітів, які символізували окремий вид діяльності, оскільки певний регіон характеризується своїм конкретним професійним спрямуванням. До прикладу, в айдентиці Миколаївської області використано морську хвилю та якорі, оскільки регіон межує з Чорним морем. Також, використовується образ виноградної лози з гроном зеленого кольору, адже Миколаївщина – край виноробства.

Сьогодні кожен проєкт супроводжується кураторською концепцією, оскільки вона дає сподівання на інтерактивне залучення глядача, а відтак, – на успішність проєкту. Окрім того, те, що візуально красиве, може бути ще й символічно забарвленим. Отже, згідно з концепцією згаданого проєкту, квітка символізує українську державу, яка росте і розцвітає: «Квітка є одним з найдавніших символів в орнаментально-знаковій культурі України. Її походження прослідковується ще з епохи енеоліту, а різні інтерпретації цього зображення зустрічаються в місцевих орнаментах по всій Україні. Квітка є центральним елементом Петриківського розпису» (Піріґ, 2021). Також стверджується намір застосувати «зрозумілий та універсальний символ для всіх», символ, «що об'єднує країну». У такий спосіб до Дня Незалежності була створена «власна версія цього сакрального зображення: квітка, яка буде формуватися образами сучасних досягнень» (Піріґ, 2021). Як можемо прослідкувати, символічний ряд переростає у футурологічний, означуючи бажане майбутнє.

Слід зазначити, що квітка сама по собі не є унікальним українським символом – вона присутня в різних культурах. Але важливо, що в даному випадку вона стала опорною для дизайнерів: адже у ній закладений основний принцип, який можна поширити у різних візуальних практиках: і у медійно-візуальному супроводі, і у світлових шоу, і у принципі формотворення простору. Пелюстки квітки можуть вдало поєднувати потрібну орнаментику і кольори, завдяки яким, власне, й можливо виявити національну ідентичність. Разом з тим, хоч Мінкульт і посилався на Петриківський розпис, втім, сама квітка далека від етніки і, радше, втілена в сучасних урбаністичних формах.

Сьогодні багато дійств, що проводяться на вітчизняних та зарубіжних сценічних майданчиках, активно пропагують підтримку нашої держави. До організації та проведення таких заходів долучаються й всесвітньо відомі українські митці, зокрема, художник Даніель Скрипник. Він створив графічний символ соняшника (рис. 2) для міжнародного благодійного кон-

церту-марафону «Save Ukraine – #StopWar», який було організовано в різних містах та країнах на підтримку українців. Даніель Скрипник зазначає, що вкладав у свою графіку персональні символи та емоції і що квітка соняшника символізує всю Україну: «Соняшник є спостерігачем, який бачить різні події навколо. Він сенсор, який відчуває емоції. Він візуалізує кожного, хто стикався зі сторонніми поглядами. Соняшник зростає в різних аспектах, але саме зараз, у найстрашніший та найемоційніший момент, соняшник розкрився. Дивлячись на Україну, відчуваючи кожного українця, він просить бути поміченим усім світом. Він просить світла» (Міжнародний концерт-телемарафон, 2022).

Рис. 2. Айдентика міжнародного благодійного концерту-марафону «Save Ukraine – #StopWar». Дизайнер Д. Скрипник. 2022.

Fig. 2. The identity of the international charity concert-marathon "Save Ukraine – #StopWar". Designer D. Skrypnyk. 2022.

Айдентика певного проекту, пов'язаного з видовищним і сценічним мистецтвом, окреслюється не лише у візуальному сприйнятті, але також є частиною ідейно-тематичного спрямування мистецького замислу. Вона міститься у знаках і підтекстах, закладених в основу певної декорації майданчика, костюма артиста чи гурту, у тексті музичної основи номеру чи усього заходу.

Міжнародний дух єдності на підтримку українського народу був відчутним і під час перформансу на благодійному футбольному матчі київського «Динамо» Match for peace #StopWarInUkraine. Музичне попурі виконали Тіна Кароль, Юлія Саніна (The Hardkiss), Катерина Павленко (Go_A) та Надя Дорофєєва. Символічним було поєднання дизайну сценічного майданчика у вигляді контуру України та синьо-жовтого світла (рис. 3). До виступу залучили також понад 200 жінок, дітей та бабусь, що тимчасово покинули територію України і зараз отримали прихисток у Польщі. Під час перформансу вони стояли оповиті українським стягом на сцені у тому місці, де територіально розташована їхня домівка. У фіналі попурі звучала композиція «Ой, у лузі червона калина», що з початку повномасштабної війни в Україні стала символом спротиву та героїзму українського народу у боротьбі з загарбником.

Під час цього заходу було зібрано кошти на підтримку військових Збройних Сил України. Режисура виступу мала на меті підвищити емоційну напругу та заохотити глядачів до активної участі в благодійному дійстві.

Рис. 3. Знімок з екрану відео мистецького перформансу на благодійному футбольному матчі київського «Динамо» Match for peace #StopWarInUkraine.

Fig. 3. Screenshot from the video of the artistic performance at the Dynamo Kyiv charity football match Match for peace #StopWarInUkraine.

Українська символіка була застосована також у виступі гурту «Kalush Orchestra» на пісенному конкурсі «Євробачення 2022»,

що припав на час російської агресії. Над номером гурту працювали два режисери-постановники: Максим Постюк та Олексій Жембровський. Фінал виступу викликав шквал емоцій у соцмережах, оскільки користувачі побачили у кінцевому кадрі прапор Донеччини (*Режисер номеру*, 2022). Це було досить символічно, оскільки соліст гурту Олег Псюк після закінчення пісні закликав світ врятувати героїчних бійців «Азову», які з останніх сил відбивались в оточенні в «Азовсталі» у Маріуполі.

Крім того, під час виступу гурт «Kalush Orchestra» був одягнений у національний одяг зі звичайними для України орнаментами, що створювало атмосферу національної ідентичності та традицій. Разом з тим, ці елементи етнодизайну були влучно доповнені сучасними засобами виразності. Так, наприклад, поп-артного звучання образ набув завдяки яскравому акценту в одязі одного з учасників – а саме капелюшка дещо їдкою фуксинового кольору, що мерехтів алюзією як на гуцульську овечу шапку, так і на панамку сучасного репера. Нетиповий для народного мистецтва колір відразу виводив глядача зі спроби залишитись на рівні історичної реконструкції і вдало поєднувався зі стилем і жанром музичної композиції гурту.

Згідно зі словами режисера-постановника виступу О. Жембровського, в основі концепції виступу – «масштабний образ матері: космічної, що дає життя всьому на землі; фізичної, що народжує та піклується про своїх дітей; духовної – що захищає, оберігає та надихає» (*Буковинський кептар*, 2022). На нашу думку, такий підхід виявив не лише потужний архетип на основі сакральної триєдності, але й сформував, фактично, каркасну структуру дизайн-концепції виступу. І таким чином вибудовується шлях для досягнення мети: «Через виконавців та символічні елементи ми сплітаємо багатогранний мальовничий орнамент Української душі й транслюємо енергію нашої Землі на весь світ. В постановці кожним звуком, символом, елементом ми показуємо незламну та квітучу силу духу нашого народу» (*Буковинський кептар*, 2022).

Образ матері є центральним символом у багатьох релігіях. Так, у християнстві Богородиця (Матір Божа) є найбільш визначним образом матері. Вона виступає як символ добра, любові, жертвності та милосердя. У ісламі також існує символіка матері, яка відображає важливість та повагу до матері у мусульманській культурі.

У психології образ матері відображає силу та значення материнської любові та піклування. Цей образ може мати сильний вплив на формування особистості, а також на створення міжособистісних відносин. Згідно з теорією Карла Юнга, образ матері є одним з архетипів підсвідомості, який виступає як символ жіночості та материнської турботи.

Образ матері у виступі на Євробаченні є символом матері-України, яка турбується про кожного сина та доньку, а також у тяжкий час із болем у серці відправляє їх на фронт для захисту держави.

Символічними у виступі гурту «Kalush Orchestra» були руки матері, що з'явилися у відеопроєкції на підлоговому екрані, – руки, що оберігають усю Україну від загарбників (рис. 4а). Також визначальними елементами сценічного дизайну номеру було використання екрану позаду виконавців, де транслювалися їхні тіні в етнічно оздоблених арках. У певний момент вони метаморфозувалися в силуети свічок, які горять під час молитви матері (рис. 4б).

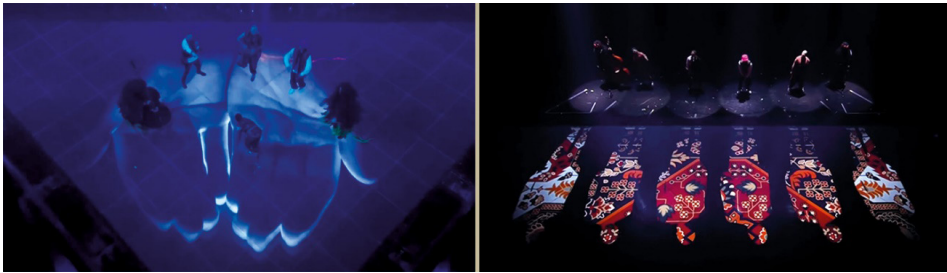

Рис. 4а-б. Знімки з екрану з виступу «Kalush Orchestra» з пісню «Стефанія» у фіналі пісенного конкурсу Євробачення.

Fig. 4a-b. Screenshots from the performance of «Kalush Orchestra» with the song «Stefania» in the final of the Eurovision Song Contest.

У такий спосіб нові медіа-технології, застосовані у сценічному просторі, дозволяють цілеспрямовано доносити до глядача бажаний наратив. Символи ідентичності набули додаткового увиразнення через гіперболізацію і фактично світло-образну тотальність українського світу, що опинився в цей час у біді. У цей світ, фактично, було занурено глядача. Тому в даному разі можна погодитись із фахівцями, що «комп'ютерне моделювання сценографії дозволяє коригувати початковий художній задум і особливості його втілення. Завдяки використанню синтезу технологій в сценографії постановочний процес набуває нової якості, стає винахідливішим, точнішим у виборі методів створення художньої форми естрадного видовища, стає досконалішим, отримуючи можливість комплексного вирішення постановочних завдань» (Деркач, 2019, с. 84–85.)

нічних трансформацій, що дозволяють перетворювати значення давнини у сучасні сенси. Такі знаки набувають нового значення і виразності в актуальному контексті – контексті збройної війни, яка посягає на саме існування української держави.

Практична значимість полягає у можливості застосування результатів дослідження у сучасних сценічних проектах, оскільки згадані приклади є цікавим зразком розкриття символів за допомогою дизайнерських прийомів і засобів, а також – медіа-технологій.

Висновки **6**

Отже, результати дослідження засвідчують актуальні зміни в дизайні сценічних проектів за час військової агресії з боку росії. Режисери та художники дедалі більше звертаються до української символіки, що проявляється у застосуванні образів, інспірованих народними архетипами та етнічними мотивами. Це спостерігається як у графічному концептуальному оформленні, так і в емоційних послідах цих образів. Було встановлено, що кожен графічний елемент має своє власне значення та асоціації, які можуть бути використані для передачі певних емоцій та настрою.

Дослідження виявило, що використання української символіки в сценічному дизайні може бути ефективним інструментом у боротьбі за національну самосвідомість та відчуття національної гідності в умовах війни. Українська символіка знову набуває популярності й попиту не лише на теренах Батьківщини, а й далеко за її межами. Така тенденція свідчить про зміну свідомості українців та цінність унікальної сакральної спадщини.

Список бібліографічних посилань

- Буковинський кептар і гуцульський сердак: все про костюми Kalush orchestra на «Євробаченні – 2022». (2022, 15 травня). Vogue. <https://vogue.ua/article/culture/muzyka/yak-stvoryuvalis-kostyumi-dlya-vistupu-kalush-orchestra-na-yevrobachenni.html>
- Вежбовська, Л. (2022). Дизайнопоруспроти дизайну війни. *Деміург: ідеї, технології, перспективи дизайну*, 5(2), 152–153. <https://doi.org/10.31866/2617-7951.5.2.2022.266897>
- Деркач, С. М. (2019). Тенденції розвитку новітніх технологій в сучасних естрадних видовищах. *Гуманітарний корпус*, 23(1), 82–85.
- Карпов, В. В. (2017). Українська державність в символічному означенні. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 2, 4–12.
- Крипчук, М. В. (2013). *Символічна образність театралізованих видовищ та масових свят Східної України* (на матеріалі Луганщини) [Автореферат дисертації кандидата мистецтвознавства, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв].
- Міжнародний концерт-телемарафон Save Ukraine*. (2022). Укрінформ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3441402-miznarodnij-koncerttelemarafon-save-ukraine.html>
- Пиріг, В. (2021, 24 травня). *Мінкульт презентував візуальну концепцію 30-річчя незалежності України*. Zaxid.net. https://zaxid.net/minkult_prezentuvav_vizualnu_kontseptsiyu_30_richchya_nezalezhnosti_ukrayini_n1519421

Режисер номеру Kalush Orchestra прокоментував символізм у постановці гурту на «Євробаченні». (2022, 21 травня). Конкурент. <https://konkurent.ua/publication/96754/rezhiser-nomeru-kalush-orchestra-prokomentuvav-simvolizm-u-postanovtsi-gurtu-na-evrobachenni/>

Юдова-Романова, К. В. (2018). Засоби пластичного оформлення сценічного простору (з історії українського театру). *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Сценічне мистецтво*, 2, 72–92. <https://doi.org/10.31866/2616-759x.2.2018.153228>

References

Bukovynskyi keptar i hutsulskyi serdak: vse pro kostiumy Kalush orchestra na "levrobachenni – 2022" [Bukovyna keptar and Hutsul heart: Everything about the costumes of the Kalush orchestra at the Eurovision Song Contest 2022]. (2022, May 15). Vogue. <https://vogue.ua/article/culture/muzyka/yak-stvoryvalis-kostyumi-dlya-vistupu-kalush-orchestra-na-yevbachenni.html> [in Ukrainian].

Derkach, S. M. (2019). Tendentsii rozvytku novitnikh tekhnolohii v suchasnykh estradnykh vydovyshchakh [Trends in the development of the latest technologies in modern variety shows]. *Humanitarnyi korpus*, 23(1), 82–85 [in Ukrainian].

Karpov, V. V. (2017). Ukrainska derzhavnist v symvolichnomu oznachenni [Ukrainian state in symbolic value]. *Library science. Record studies. Informology*, 2, 4–12 [in Ukrainian].

Krypchuk, M. V. (2013). *Symvolichna obraznist teatralizovanykh vydovyshch ta masovykh sviat Skhidnoi Ukrainy (na materialii Luhanshchyny)* [Symbolic imagery of theatrical spectacles and mass holidays of Eastern Ukraine (based on material from the Luhansk region)] [Abstract of PhD Dissertation, National Academy of Culture and Arts Management] [in Ukrainian].

Mizhnarodnyi kontsert-telemarafon Save Ukraine [International concert-telethon Save Ukraine]. (2022). Ukrinform. <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3441402-mizhnarodnij-koncerttelemarafon-save-ukraine.html> [in Ukrainian].

Pyrih, V. (2021, May 24). *Minkult prezentuvav vizualnu kontseptsiiu 30-richchia nezalezhnosti Ukrainy* [The Ministry of Culture presented the visual concept of the 30th anniversary of Ukraine's independence]. Zaxid.net. https://zaxid.net/minkult-prezentuvav-vizualnu-kontseptsiiu_30-richchya_nezalezhnosti_ukrayini_n1519421 [in Ukrainian].

Rezhyser nomeru Kalush Orchestra prokomentuvav symvolizm u postanovtsi hurtu na "levrobachenni" [The director of the Kalush Orchestra number commented on the symbolism in the band's Eurovision performance]. (2022, May 21). Konkurent. <https://konkurent.ua/publication/96754/rezhiser-nomeru-kalush-orchestra-prokomentuvav-simvolizm-u-postanovtsi-gurtu-na-evrobachenni/> [in Ukrainian].

Vezhbovska, L. (2022). Dydzain oporu suproty dydzainu viiny [Resistance design vs war design]. *Demiurge: Ideas, Technologies, Perspectives of Design*, 5(2), 152–153. <https://doi.org/10.31866/2617-7951.5.2.2022.266897> [in Ukrainian].

Yudova-Romanova, K. V. (2018). Zasoby plastychnoho oformlennia stsenichnogo prostoru (z istorii ukrainskoho teatru) [Plastic formation ways of scenic space (From the Ukrainian theater history)]. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series in Stage Art*, 2, 72–92. <https://doi.org/10.31866/2616-759x.2.2018.153228> [in Ukrainian].